

USCIRF—RECOMMENDED FOR SPECIAL WATCH LIST

АҚШнинг Халқаро диний эркинлик бўйича комиссияси (USCIRF) АҚШ федерал ҳукуматининг мустақил ва икки партияли комиссияси бўлиб, чет мамлакатлардаги дин ёки эътиқод эркинлиги тўғрисидаги универсал ҳуқуққа риоя этилишини кузатиб боради. 1998 йили қабул қилинган “Халқаро дин эркинлиги тўғрисида”ги (IRFA) қонун асосида ташкил этилган USCIRF чет мамлакатлардаги дин ёки эътиқод эркинлиги бузилиши ҳолатларини кузатиш учун халқаро стандартлардан фойдаланади ҳамда президент, давлат котиби ва Конгрессга сиёсий тавсиялар беради. USCIRF Давлат департаментидан алоҳида ва мустақил ташкилотдир. “2020 йилги йиллик ҳисобот” жойлардаги ҳуқуқбузарликларни ҳужжатлаштириш ва АҚШ ҳукуматига мустақил сиёсий тавсиялар бериш масаласида махсус вакиллар ва профессионал ходимлар амалга оширган бир йиллик ишнинг натижасидир. “2020 йилги йиллик ҳисобот” 2019 йил январидан 2019 йил декабригача бўлган даврни ўз ичига олади, аммо баъзи ҳолларда бу муддатдан олдин ёки кейин содир бўлган муҳим воқеалар ҳам эслаб ўтилади. USCIRF ҳақида кўпроқ маълумот олиш учун [мана бу](#) веб-саҳифага қиринг ёки 202-523-3240 телефон рақамни териб, USCIRFга тўғридан-тўғри мурожаат қилинг.

АСОСИЙ ХУЛОСАЛАР

2019 йилда Ўзбекистонда баъзи соҳалардаги диний эътиқод эркинлиги шароитлари ижобий томонга ўзгарди. Ҳукумат эътиқод эркинлиги билан боғлиқ эски ва муҳим муаммолар ҳал этиш йўлида сезиларли қадамлар қўйди, айни ҳолат USCIRFни “Халқаро дин эркинлиги тўғрисида”ги қонунга (IRFA) кўра, Ўзбекистонни 2005 йилдан бошлаб ҳар йили, жумладан, 2019 йил апрелида ҳам “алоҳида ташвиш уйғотувчи мамлакат” (АТУМ) деб аташга тавсия қилишга ундаган эди. Умуман олганда, ҳукумат 2019 йил давомида қонунни қўлловчи идоралар рейдларини, диний жамоатларни таъқиб қилишни тақиқлашнинг уддасидан чиқа билди ва августда USCIRF [тавсияси](#) билан машғум “Жаслик” қамоқхонасини ёпажанини эълон қилди. Ҳукумат яна диний эътиқод эркинлигини мустаҳкамлаш мақсадида Қўшма Штатлар ва бошқа халқаро шерик ташкилотлар билан қалин ҳамкорлик қилишни давом эттирди. Бироқ муаммоларни ҳал этиш борасида олға силжиш сезилмади, аксинча, орқага кетишлар бўлди. Ҳисоб-китобларга кўра, минглаб диний маҳбуслар – аксарияти намозхон мусулмонлар – “диний экстремизм” ёки тақиқланган диний ташкилотга аъзоликка оид сохта айбловлар билан панжара ортида сақланмоқда. Илгариги ҳукумат даврида қамоқхона муддати ўзбошимчалик билан бир неча марта узайтирилган кўплаб диний маҳбуслар қамоқхоналарда қолаверди. Улар айни пайтда ҳам [кенг тарқалган ва оддий ҳолга айланиб қолган](#) қийноқларга солинганини айтди.

2019 йил давомида рўй берган айрим нохуш ҳодисалар ҳукумат мусулмонларнинг дин амалларини бажариши чеклаётганига оид хавотирларни кучайтирди, чунки бу ислом динининг давлат талқинига тўғри келмайди. Ҳукумат мусулмонлар диний эътиқоди ифодаси сифатида соқол қўйиши ёки хижоб ўрашига қарши чиқмоқда, маҳаллий ҳокимият идоралари ҳам, қонунни қўлловчи идоралар ходимлари ҳам дин амалларини бажараётган мусулмонлар ҳуқуқини поймол қилди. Алоҳида ҳолатларда ҳокимият идоралари Тошкент ва Наманганда 100 дан ошиб

кишини тутиб олиб, соқолини олишга мажбур қилди. Бошқа давлат хизматчилари аёл ва қизларни хижоб ўрашдан қайтариш бўйича фаол кампания бошлади. Хабарларга кўра, айрим ҳокимият идоралари мониторинг қилиш мақсадида хижоб ўраган аёллар ва қизлар рўйхатини тузган. Бир қанча ҳолларда Фарғона вилояти ҳокими Шухрат Ғаниев мусулмонларга нисбатан душманлигини очиқ айтган, ҳатто хижоб ўраганларга тоқат қилаётган қўл остидагиларга [тахдид](#) ҳам қилган.

Ўзбекистон ҳукумати 2019 йил давомида 1998 йилда қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги (1998 йили қабул қилинган дин ҳақидаги қонун) чекловчи қонунни қайта кўриб чиқиш бўйича 2018 йил майида зиммасига олган мажбуриятни ҳам бажармади, қонун ҳозир ҳам дин билан боғлиқ барча фаолият турларини тартибга солимоқда ва чекламоқда. Адлия вазирлиги ва ҳукуматнинг бошқа амалдорлари қонуннинг тузатишга лойиҳаси устидаги ишини давом эттирди ҳамда киритилган ўзгартиришлар ҳақида халқаро экспертлардан шарҳлар сўради. Ҳукумат амалдорлари йил давомида қонуннинг талабчан ва оғир моддалари, жумладан, диний ташкилотларнинг мажбурий тартибда рўйхатдан ўтказилиши; диний ташкилотларнинг рўйхатдан ўтиш учун маҳалла розилигини олиши; барча диний адабиётларни давлат назорат қилиб тасдиқлаши; прозелитизм, миссионерлик фаолияти, хусусий диний таълим бериш, шуниингдек, давлат рўйхатидан ўтмаган ва рухсат этилмаган ҳар қандай диний фаолият тақиқлашига оидлари кучида қилишни таъкидлаб келди. Ҳисобот давридан сўнг эса ҳукумат амалдорлари USCIRFга маҳаллани давлат рўйхатига олиш жараёнидан чиқариб ташламоқчи эканини маълум қилди. Йил давомида 8 та камсонли жамоат рўйхатга олинган бўлса-да, католиклар, Иегова гувоҳлари ва протестантлар сони оз кам бўлгани ёки маҳаллий даражадаги муҳолифлари мавжудлиги сабаб ҳалигача давлат рўйхатидан ўта олмапти.

АҚШ ҲУКУМАТИГА ТАВСИЯЛАР

- “Халқаро дин эркинлиги тўғрисида”ги (IRFA) қонунга кўра, Ўзбекистонни диний эътиқод эркинлигини қўпол тарзда бузаётгани ёки бундай ҳолларга тоқат қилаётгани учун Давлат департаментининг махсус кузатув рўйхатида қолдириш;

- Ўзбекистон ҳукумати билан 1998 йилда қабул қилинган дин тўғрисидаги қонун халқаро инсон ҳуқуқи стандартларига мос бўлишни таъминлаш учун ҳамкорлик қилиш, ҳукуматни диний жамоатларни давлат рўйхатидан ўтказиш бўйича талабларни йўқ қилишга, диний адабиётларга эгаллик қилиш ва тарқатишга ҳамда диний эътиқодларни алмашишга рухсат беришга ундаш;
- Тинч диний фаолияти ёки диний тегишлилиги учун қамоққа олинган инсонларнинг тез орада озод қилиниши учун энг юксак даражаларда босим ўтказиш ҳамда Ўзбекистон ҳукуматида маҳбусларга инсоний муносабатда бўлиш ва қамоқхоналар мустақил мониторинг қилиниши учун босим ўтказиш.

USCIRFNING АСОСИЙ РЕСУРСЛАРИ ВА ФАОЛИЯТИ

- **Комиссия делегацияси сафари:** 2019 йил сентябрида Тошкент ва Фарғонага сафар
- **Ходимлар сафари:** 2019 йил майида Тошкент, Самарқанд ва Бухорога сафар
- **Мамлакат бўйича ҳисобот янгиламаси:** [Assessing Religious Freedom in Uzbekistan](#)

Маълумот

Ўзбекистон ҳукумати ҳисоб-китобига кўра, мамлакат аҳолиси сони 33 миллион киши деб [баҳоланмоқда](#), 93 – 94 фоиз киши ўзини мусулмон деб билади. Уларнинг кўпчилиги исломнинг сунний оқимида, тахминан 1 фоизи эса шиа оқимида мансубдир. Аҳолининг деярли 3,5 фоизи рус православлари, қолган 3 фоизи эса атеистлар, бахайлар, католиклар, ҳаре-кришналар, Иегова гувоҳлари, яҳудийлар ва протестантлардан иборат.

Ўзбекистон 2016 йил охиридан бошлаб президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида диний эътиқод эркинлигини таъминлаш борасида бир қатор ижобий қадамлар кўйди. Ўзбекистон Конституциясида дин ёки эътиқод эркинлиги кафолатланган; бироқ унда “бошқа кишилар, давлат ёки жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқи ва эркинликлари”га дахл қилинадиган ҳолатларда уни чеклашга рухсат этилади. 1998 йилда қабул қилинган дин тўғрисидаги қонун, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс ва Жиноят кодекси сингари бошқа қонунларда, масалан, барча диний ташкилотлардан давлат рўйхатидан ўтишни талаб қилиш, давлат рўйхатидан ўтмаган диний фаолият учун жиноий жавобгарлик белгилаш ҳамда барча диний адабиётлар ва бошқа материалларнинг давлат тасдиғидан ўтказиш шартлиги белгиланган ва бу ҳукуматга барча диний фаолият турлари устидан давлат назорати юритишни осонлаштиради.

Диний маҳбуслар

Ўзбекистонда тинч диний эътиқоди ёки амалиёти билан боғлиқ тарзда жазони ўтаётган маҳбуслар сонини аниқ ҳисоблаб чиқиш қийин. Халқаро ва маҳаллий инсон ҳуқуқи химояси фаоллари ҳисоб-китобига кўра, улар сони 1500 дан 5000 кишигача боради. Ўзбекистондаги инсон ҳуқуқи химояси фаоллари қамоқхоналарда қолаётган диний маҳбусларнинг кўпчилиги Ўзбекистонда фаолияти тақиқланган “Ҳизб ут-Тахрир” исломий ташкилотига чиндан ҳам аъзоликда айбланиб ёки сохта айбловлар билан судланганини айтмоқда. Бироқ фаоллар фикрича, уларнинг жуда озчилиги зўравонлик содир этгани ёки унга ундагани учун қонуний асосда айбдор деб топилган. USCIRFнинг олдинги йиллик ҳисоботларига қиритилган ва ҳамон USCIRFнинг [Дин ёки эътиқод эркинлиги](#)

[жабрдийдаларига рўйхати](#)да турган Арамис Авакян ва Рухиддин Фахриддинов сингари диний маҳбуслар 2019 йил охирига қадар қамоқда қолди. Аммо Авакян ҳисобот давридан сўнг 2020 йил февралда озод қилинди.

2019 йил августда президент Мирзиёев ҳукумат машғум “Жаслик” қамоқхонасини ёпмоқчи эканини [эълон қилгани](#) ижобий воқеа бўлди. Мамлакат шимол-ғарбидаги ташқи дунёдан узилиб қолган ушбу қамоқхона диний маҳбуслар [қийноққа солиниши](#) ва қарцерга ташланиши билан ёмон ном чиқарган эди. Ўзбекистон Ички ишлар вазирлиги “Жаслик”даги маҳбусларнинг тахминан 10 фоизи “диний экстремизм” билан боғлиқ жиноятлар учун қамалганини [маълум қилди](#). Бироқ йил охирига бориб, “Жаслик” тўлиқ ёпилмаслиги, бунинг ўрнига дастлабки ҳибсга олиш маркази сифатида маҳаллий ҳокимият идоралари ихтиёрига берилишига оид [хавотирлар сакланиб қолди](#).

Давлатнинг дин амалиёти ва уни ифода этишни назорат қилиши

Йил давомида юксак лавозимли ҳукумат амалдорлари Ўзбекистонда ҳам, Қўшма Штатларга сафарлари чоғида ҳам барча фуқароларга тўлиқ диний эътиқод эркинлигини бериш мажбуриятини олган эди. Шунга қарамадан, ҳукумат бутун мамлакат бўйлаб диний фаолиятнинг барча жабҳаларини кенг қамровли назорат қилишни ва уларга таъсир ўтказишни давом эттирди. Гарчи ҳукумат 2018 йил майида 1998 йили қабул қилинган дин тўғрисидаги қонунни қайта кўриб чиқиш ҳамда дин ёки эътиқод эркинлиги бўйича “йўл харитаси”ни қабул қилиш мажбуриятини олган бўлса-да, ўша чекловчи қонун ҳалигача барча диний ташкилотларнинг қундалиқ амалиёти ва фаолиятини тартибга солиб келмоқда. Ўзбекистондаги суҳбатдошлар фикрича, католиклар, Иегова гувоҳлари ва протестантлар сингари кўплаб мусулмон бўлмаган камсонли қавмлар [қонуний тарзда давлат рўйхатидан ўта](#) олмади.

Ҳукуматнинг ҳамон “радикал ислом” ва диний экстремизм потенциалидан қўрқаётгани сабабли ислом дини амалларини назорат қилишни давом эттирди. Унинг 2019 йил августи ва сентябрида ўша пайтда Дин ишлари кўмитаси (ДИК) раиси

ўринбосари бўлиб ишлаётган Нуриймон Абулҳасанни ИИВнинг Терроризм ва экстремизмга қарши кураш бошқармасига ишга ўтказиш ҳамда Абдуғафур Аҳмедовни Давлат хавфсизлик хизматидан ДИК раҳбарлигига [тайинлаш](#) тўғрисида қабул қилган қарорлари ана шундай позициясини аңлатади. Ҳокимият идоралари исломнинг консервативроқ талқинига амал қиладиган ёки ташқи кўриниши шунга яраша бўлган мусулмонларни таъқиб қилишни давом эттирди. Августда қонунни қўлловчи идоралар Тошкентдаги бозорда 100 га яқин кишини ушлаб, гўё ақлли камералар таниб олиши учун кўринишини биометрик паспортларидаги суратларига мос ҳолга келтириш мақсадида соқолини олишга мажбур қилди. Келаси ойда шундай яна бир нохуш ҳодиса Наманганда юз берди. Йил давомида шу тарзда мансабдор шахслар мактаб раҳбарларига улар дарвозаси олдида қизларнинг ҳижобларини [мусодара қилишга](#) кўрсатма бериб турди, ҳижоб ўраётган қизлар ортидан кузатиб юриш учун рўйхатлар тузилди. Июнда Ўзбекистон Олий суди ҳижобни ечмагани учун Халқаро ислом академиясидан ҳайдалган 19 яшар Луиза Мўминжонованинг ишини кўриб чиқишни [рад этди](#).

Хабарларга кўра, ҳукумат Саудия Арабистони ажратган квота ва талаблардан фарқли ўларок, ҳаж ва умра зиёратларига ўз чекловларини жорий этиб келмоқда. Ҳаж ёки умра зиёратига бормоқчи бўлган мусулмонлар ҳукуматдан рухсат олиши шарт. Ҳукумат айрим такводор мусулмонларни зиёратга борувчилар [рўйхатидан чиқариб ташлагани](#) ва норасмий ёш чеклови ўрнатгани айтилади. Бундан ташқари, зиёратчилар давлат сайёҳлик идоралари хизматларидан фойдаланишга мажбур, уларга бошқа компаниялар ташкил этаётган саёҳатга бориш тақиқланган. Маълум қилинишича, августда ДХХ ходимлари Тошкент халқаро аэропортида Бирлашган Араб Амирликларида жойлашган хусусий компания хизматларидан

фойдаланган ҳолда ҳаж қилган 35 кишилик гуруҳни ҳибсга олиб, сўроқ қилган.

АҚШНИНГ АСОСИЙ СИЁСАТИ

Қўшма Штатлар билан Ўзбекистон минтақавий барқарорлик ва хавфсизлик масалалари, жумладан, терроризмга қарши кураш бўйича қалин ҳамкорлик қилиб келмоқда. 2019 йил апрелида АҚШ Давлат департаментининг “Терроризмга қарши курашда ёрдам бериш” дастури доирасида Ўзбекистон Ички ишлар вазирлигининг 13 ходими тренингга [ҳомийлик қилинди](#). Бундан ташқари, Ўзбекистон Марказий Осиё мамлакатлари ва Қўшма Штатлар билан бирга [C5+1](#) форумида ҳам иштирок этмоқда, мамлакат май ойида Америка Қўшма Штатларининг Тинчлик институти қисман ҳомийлик қилган диний бағрикенглик ва зўравон экстремизмга қарши кураш масалалари бўйича амалий семинарга мезбон бўлди. Инсон ҳуқуқи ва диний эътиқод эркинлиги Қўшма Штатларнинг икки томонлама муносабатларида устувор масала бўлиб қолмоқда. Февралда давлат қотибининг Жанубий ва Марказий Осиё ишлари бўйича бюро учун масъул ёрдамчиси биринчи ўринбосари, элчи Элис Г. Уэллс Ўзбекистонга сафар қилиб, диний эркинлик масалаларини кўтарди ҳамда виждон тутқинлари озод этилганини ижобий қадам сифатида алоҳида қайд этди. Сўнгра Яқин Шарқ ва Жанубий/Марказий Осиёдаги камсонли диний жамоатлар бўйича махсус маслаҳатчи Нокс Темза ҳам ҳукуматнинг диний эътиқод эркинлигини ислоҳ ва тарғиб қилиш борасидаги жорий саёҳат-ҳаракатларини муҳокама этиш учун майда Ўзбекистонга ташриф буюрди. Давлат департаменти Ўзбекистонни АТУМ рўйхатидан ўчириб, 2018 йил декабрида “Алоҳида кузатув рўйхати”га қўшган эди ва 2019 йил декабрида [яна шундай қилди](#).